

MİLLETLER ÜZERİNDE EN ÇOK TESİR YAPMIŞ ONBEŞ KİTAP

ROBERT BINGHAM DOWNS

Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Kütüphanecilik Profesörü

Halk arasında, kitapların çok az tesir ve kudrete sahip, değersiz nesnelere olduğu hakkında yanlış bir fikir mevcuttur. Bunların; zararsız, masum, tesirleri az, teorilerle dolu, fakat iş adamı için çok az ehemmiyeti haiz oldukları fikri hâkimdir. Bu anlayışa göre kitapların yeri mekteplerdir. Ancak bunlar çocuklar, hastalar ve kulüplere devam eden hanımlar için muvafıktır ve belki de eğlence bakımından bir değer taşıyabilirler.

Ormanlarda yaşayan bir insan dahi, haber iletmede, garip bir kuvvete sahip olan basılı bir sahife üzerine eğildiği zaman, hakikate daha yakın bir anlayış gösterir.

Bütün tarih boyunca, kitapların, zaman zaman bu kötü dünyadan; manastırların, üniversitelerin ve diğer münzevi yerlerin ilmî sükûneti içine çekilmiş, huzur verici ve cansız şeyler olmadıkları hakikati belirdi. Bilâkis, kitaplar, hâdiselerin bâzan iyiye, bâzan kötüye bütün istikametini değiştirebilecek kabiliyette mühim ve kuvvetli olabilirler. Diktatörler ve diğer bâzı müstebit hükümdarlar ne zaman muhalefeti bastırmak ve fikirleri öldürmek istemişlerse, istisnasız ilk akıllarına gelen şey kitapları ve bazan da müellifleri ortadan kaldırmak olmuştur. Bu gibi kimseler kitapların içinde gizlenmiş olan fevran ettirici kudreti idrak edecek kadar zekâ eseri göstermişlerdir.

Kitapların muazzam kuvvetini elle tutulur bir şekilde ispat edebilmek için onbeş eser seçtim. Benim görüşüme göre bu onbeş eserin, zamanımızın ilim, medeniyet, kültür, ekonomi ve tarihinde geniş tesirleri görülmüştür. Seçilen liste hususunda % 50 umumi bir fikir ittifakı olabileceği muhtemeldir. Tabii, şahsî intihaplarda bir değişme olabileceği de muhakkaktır. Bu kitapları intihap ederken benim esas miyarım, seçilen her kitabın yalnız bir milletin değil, dünyanın geniş bir parçasındaki insanların düşünce ve hareketleri üzerinde çok derin tesirler yapmış olmasıdır. Bu liste ferne ve sosyal ilimlere inhisar ettirilerek daha da dar bir tahdit yapıldı. Bu şekilde din ve felsefenin geniş sahası ele alınmamıştır. *İncil*, *Tevrat*, *Kur'an* gibi üç büyük

din kitabı ile eski Yunan filozofları, Konfüçyüs, St. Thomas Aquinas ve Martin Luther gibi şahsiyetlerin eserleri de kaale alınmadığı gibi daha modern olan Amerikan neslinin eserleri de, meselâ *Book of Mormon* ve Mrs. Eddy'nin *Science and Health* isimli kitapları da liste harici bırakılmıştır. Aynı zamanda büyük edebî şaheserler de nazarı itibara alınmamıştır. Bunlar muhtelif devirlerde cemiyette derin tesirler yapmış olan romanlar, tiyatro eserleri, şiirler ve essay (deneme) lerdir.

Din ve edebiyatı hariç bırakmamadaki sebep onların tesirlerini görmemezlikten değildir. Hakikatte bunların tesirleri diğer bütün sahaların mecmuu tesirinden çok daha fazladır. Fakat bunların elle tutulur şekilde olmıyan tesirlerini ihtilâfsız ve objektif ölçülerle ölçmenin imkânsızlığını takdir ettim.

Seçilen onbeş kitaptan altısı 1543-1915 seneleri arasında basılan ve fen grupuna giren kitaplardır. Diğer 9 u ise 1523-1927 seneleri arasında intişar eden ve sosyal ilimlere dahil olan eserlerdir. Bu şekildedeki bir sınıflandırmanın hiçbir hususi ehemmiyeti yoktur; çünkü fenne ait olarak gösterilen muhtelif eserlerin, sosyal ilimlere ait eserler kadar mühim tesirleri olmuştur. Fen sahasındaki eserlerin üçü fiziğe ve diğer üçü de biyolojiye aittir. Her grup, en mantikî şekilde kronolojik bir sıraya göre tahlil edilebilir. Bu şekilde, modern ilmin bir karakteristiği olan, hâdiselerin evveliyatını tetkik etme imkânı bulunacaktır.

Bu sırayı takip edince ilk rastladığımız isim, 1543 de basılan *Concerning the Revolutions of the Celestial Spheres* adlı eseri ile **Nicolaus Copernicus**' tur. "Modern Astronominin babası" diye anılan Kopernik 1473 yılında Polonya'da doğmuş ve 412 sene evvel ölmüştür.

Ondört asırdan fazla bir zaman zarfında Mısırlı astronom Batlamyus'un kâinat hakkında bulduğu bir fikir doğru olarak kabul edilmekte idi. Batlamyus, dünyayı sâbit olarak kâinatın ortasında tasavvur ediyor, güneş ve sâbit yıldızlar da dahil olmak üzere diğer bütün semâvî cisimlerin dünya etrafında döndüklerini kabul ediyordu. Bu teoriyi şüpheli bulan Kopernik, düşündüğü yeni bir usulü tecrübe ile işe başladı. Bu, teleskopun icadından bir asır evveldi ve Kopernik'in kullandığı âletler çok iptidai idiler. Meşhur kitabında çıkarıldığı neticeler düşüncelerde mühim bir ihtilâl yarattı. Diyordu ki: Güneş kâinatın otasındadır, dünya Mars gibi bir seyyaredir ve bütün seyyareler gibi o da güneşin etrafında seyretmektedir. Modern astronomi, Kopernik sistemi üzerine kurulmuştur. Kitap 1530 da tamam-

landı ve siyasî bir manevra ile Papa III. Paul'e ithaf edildi; fakat onüç sene müddetle neşredilemedi. Kopernik, Engizisyon mahkemeleri korkusu ile fikirlerini çok açık olarak söylemeği istemedi. Nihayet 70 yaşına geldiği zaman eserini neşretmeğe ikna edildi. Fakat kitap ancak ölümünden birkaç saat evvel basılabildi.

Daha sonraları astronomlar Kopernik'in teorisine ilâveler yaptılar ve bâzı kısımlarını da tashih etmişlerdir. Kepler, seyyarelerin Kopernik'in tespit ettiği gibi daire değil, fakat elips çizerek seyrettiğini gösterdi. Newton seyyarelerin hareket kanununu tespit etti. Galile'nin mühim yardımları oldu ve geriye kalan bâzı meseleler de Einstein tarafından çözüldü. İhtimal bunların içinde en ziyade Kopernik'in kitabı insanların kâinat hakkındaki görüşünü tamamen değiştirmiş, felsefe ve dinin temellerini sarsmıştır.

İkinci büyük sima, 1687 de basılan *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica* isimli eserin sahibi **Sir Isaac Newton** dur. Salâhiyet sahibi bir zatın mütalâasına göre "Newton'un Fizik kanunları her tip otomobil, tayyare, lokomotif ve tiren köprüleri plânlarında kullanılmaktadır."

Newton 1660 senelerinde henüz yirmi yaşlarında iken fizik ve matematiğe en büyük yardımı olan iki şey buldu. Bunlar, yer çekimi prensipleriyle diferansiyel hesaptır. Fizik ilmi üzerine yazdığı büyük eserinin basılmasına bu isteksiz müellif ancak yirmi sene sonra müsaade etmiştir.

Cambridge Üniversitesini bitirdikten sonra iki sene zarfında Newton, üç büyük ilmî keşif yapmıştır. Her biri onun ilim tarihinde üstün bir mevki işgal etmesine yeterdi. Birincisi modern matematiğin esasını teşkil eden ve halen teoritik fizikî ilimlerin meselelerini çözmekte kullanılan diferansiyel hesaptır. İkincisi, ışığın terkibi kanunudur. Bu kanun Newton'u rengin mahiyetini tetkike, beyaz rengin evsafını tâyine ve alâmisemanın izah ve tahlilini yapmağa sevk etmiştir. Üçüncü ve en meşhur buluşu çekim kanunudur. Kopernik sistemi istisna edilecek olursa bu buluş muhtemelen, fen adamlarının muhayyilelerini modern devrin herhangi bir teorik keşfinden çok daha fazla tahrik etmiş olmalıdır. Meşhur bir hikâyeye göre Newton, umumi çekim kanununa ağaçtan düşen bir elmaya dikkat ederek ulaşmıştır. Newton'u tanıyan bir biyografi yazarına göre bu hikâye doğrudur.

Principia'nın 3 cildi inanılmaz bir başarı ile 17 ay gibi kısa bir zaman zarfında meydana getirilmiş ve Newton, zihni tamamen bu işle dolu olarak, çoğu zaman aç ve uykusuz kalmıştır. Royal Society'nin başkanı olan Samuel Pepys'in tabii ruhsatnamesini haiz olarak 1687 de küçük bir edisyon halinde neşredildi. Fakat hâtıra defteri tutan bu âlimin bu eserden bir cümle anlayıp anlamadığı meşkûktur. Newton 1708 de Royal Society'nin başkanı oldu ve 1727 tarihine, yani ölümüne kadar bu mevkii işgal etti. Öldüğü zaman tam kemâle ermiş, 85 yaşını idrak etmişti.

Bu sıraya göre 17. asırdan 20. asra atlıyarak "Atom devrinin babası" diye anılan **Albert Einstein**'a geliriz.

1905 te Einstein İsviçre patent dairesinde mütevazı bir memur olarak çalışmakta iken, "*On the Electrodynamics of Moving Bodies*" isimli bir etüt neşretti ve Relativite nazariyesinin hususi bir teorisini ortaya attı. Bu teori insanların o zamana kadar mevcut zaman ve mekân, madde ve enerji anlayışlarını altüst etti ve ilimle felsefe üzerinde derin tesirler yaptı. Aynı senede neşredilen ikinci bir etüdünde Einstein, kitlenin enerjiye tahvili için yeni bir formül ortaya koydu. Formül şu şekildedir: Kitleyi ışık süratının karesi ile çarparsanız bu size maddenin içindeki muazzam potansiyel enerjiyi verecektir. Bir fizikçinin söylediği gibi "bu formül olmasaydı âlimler hâlâ uranyumun parçalanması ile uğraşırlardı; Fakat bu parçalanmanın enerji veya bomba bakımından ehemmiyetini takdir edebilmeleri şüpheli olacaktı. Tesir kelimesi Albert Einstein'ın eseri için çok zayıf bir tâbirdir. Ortaya attığı teorilerin ihtilâlcı vasıfları vardır; çünkü atom devri bu teorilerden doğmuştur."

Einstein'ın relativite üzerine yazdığı ilk mufassal eser 1915 te Almanya'da neşredilmiştir. Bundan dolayı Einstein için bu eser listeye konulmuştur.

Fiziği bırakıp biyolojiye geçtiğimiz zaman kronolojik sıraya göre ilk rastlanan isim **William Harvey** dir. *Essay on the Motion of the Heart and Blood* isimli eseri 1628 yılında Almanya'nın Frankfurt şehrinde Lâtince olarak 72 sahifelik bir kitap şeklinde basıldı. Bu ilmî eserde, ilk defa olarak kan deveranı açıklanıyordu. Kullandığı tecrübî metodlarla modern tıbbı en fazla yardımcı olan kimse, muhakkak ki Harvey'dir.

Harvey'in zamanına kadar gelen 1000 sene içinde kan deveranı hakkında insanlar ilme esaslı bir malûmat ilâve etmemişlerdi. Aristo

kanın karaciğerde vücuda geldiğine ve oradan kalb yolu ile vücuda ve dolayısıyla damarlara geçtiğine inanırdı. Aynı devirde başkaları ise, kırmızı kan damarlarının anlaşılması güç bir nevi hava veya ruh taşıdıklarını zannederlerdi. Galen, Milâdi ikinci asırda, kan damarlarının hava değil, kan taşıdıklarını buldu. Fakat ondan sonra daha asırlar boyunca hekimler, kalbe canlılık veren herhangi bir ruhun kanda mevcut olduğuna inandılar.

Harvey, Cambridge Üniversitesini bitirdikten sonra İtalya'da tıp doktorası yaptı ve sonra İngiltere'ye dönerek önce I. James'in ve sonra I. Charles'in şahsî doktorları oldu. Yaradılışı itibarile Harvey pratisyen bir doktordan ziyade tecrübeci idi. Köpeklerde, domuzlarda yılanlarda, kurbağalarda, balıklarda, istiridyelerde, istakozlarda, karideslerde ve hattâ haşeratta dolaşımın delillerini bulmak için uğraştı ve onları teşrih etti. Harvey, teorisini neşrettiği zaman, vermiş olduğu konferanslarla muasırları tarafından gayet iyi tanınıyordu. Buna rağmen, evvelâ muhafazakâr muhalefetle çarpışmasına rağmen fikirleri sonradan kolaylıkla kabul edildi.

İki asır atlayarak, büyük biyoloji âlimi olan **Charles Darwin** e gelelim. *The Origin of Species* isimli eserle dünya bir kere daha sarsılmıştır. Tabiat bilgisi âlimi olarak Darwin'in Beagle'a 1831-1836 seneleri arasında yaptığı beş senelik bir seyahatin meslek hayatı üzerinde çok derin tesirleri olmuştur. Güney Amerika'da fosiller ve galapagos kuşlarına ait tetkiklerinden ve seyahati esnasında, yaşayan mahlûkların birbirleriyle olan kompleks münasebetleri hakkındaki umumi bilgilerden çıkartmış olduğu tekâmül nazariyesi hakkındaki fikirleriyle İngiltere'ye döndü. *Origin of Species* isimli eseriyle ilk tekâmül nazariyesine başladı. Teorisinin ilk müsveddesi 1842 de 35 sahife iken bunu 1844 te 230 sahifeye çıkarmıştır. Darwin, 1844-1858 yılları arasında eserini yazarken, kendisini muazzam derecede okumağa vermiş ve bu arada bütün periyodik serilerini takibettiği gibi seyahat, spor, hayvan, nebat ve çiçek hakkındaki bütün kitaplarla hayvanların üremesi mevzuundaki eserleri tetkik etmiştir. Birçok cins ehlileştirilmiş kuşların yaşlarını ve kemiklerinin ağırlıklarını vahşî türleri ile mukayese edebilmek için bunların iskeletlerini hazırladı. Ehli güvercinlerle melezleme tecrübeleri yaptı. Bir taraftan da diğer fen adamlarıyla tohumların nakli, jeolojik meseleler, coğrafi yayılma ve buna benzer mevzularda geniş muhabere yaptı. Nihayet 1859 yılında kitap 1250 nüsha olarak intişar etti ve hepsi basıldığı gün satıldı. İki ay kadar sonra

ikinci bir basımla 3000 nusha daha satışa çıkarıldı. Darwin'in tezi bütün dünyada, fen adamları, rahipler ve bilûmum halk üzerinde derin bir tesir yaptı. Bunun, bütün çağdaş dünyaya öyle nüfuz edici bir tesiri oldu ki, bu tesir sadece biyoloji sahasında değil, hemen hemen diğer bütün ilimlerde ve bilhassa psikoloji, din, sosyoloji, siyasi ilimler, eğitim ve büyük ölçüde de tabii ilimlerde kendini hissettirmiştir.

Üçüncü ve son biyoloji bilgini psikanalizin kurucusu olan **Sigmund Freud**'dur. Viyanalı olan Freud hekimlikle işe başladı ve önce sinir ve çocuk hastalıkları üzerinde ihtisas yapmak üzere hizmete girdi. Psikolojik tedavi ve bilhassa isterinin hipnotizma ve gizli kalmış hâtıraları uyandırmak usulü ile tedavisine uğraştı. Daha sonra 1894 e doğru psikanaliz metodunun esası olan ve "serbest tedai" ismini verdiği metotla hipnotizmaya yeni bir veçhe verdi. Muhtelif tip ruh hastaları üzerinde araştırmalar yaptığı gibi, şuuraltı faaliyetlerinin şuura tesiri ve çocuklardaki cinsiyetin ehemmiyet ve mevcudiyeti, bastırılan ruhî kompleksler üzerinde de çalıştı. Freud psikanalitik teoriyi meydana getiren mufassal bir fikir, tâbir ve doktrinler silsilesi meydana getirdi.

Freud'ün tesirinin derecesini ölçmek güçtür; fakat medeniyet hakkındaki bütün görüşümüzü değiştirdiğini söylemek yersiz değildir. Kendi akidesini yaymak için haksız hükümlere karşı yaptığı mücadeleler Kopernik ve Darwin'inkilerden daha şiddetli olmuştur. Bununla beraber, **Psikanaliz** bugün tıpta, psikiyatride, psikolojide kullanıldığı gibi Hollywood da dahil olmak üzere romancılar, piyes yazarları ve milyonlarca halk tarafından da kullanılmaktadır.

Şimdi sosyal ilimler üzerine yazılmış kitaplara geçelim: Bunların da tesirleri diğerleri gibi olmuştur. Yapılacak kronolojik bir sıra yine en makulüdür. İlk isim **Niccolo Machiavelli**'nin 1523 te basılan *The Prince* isimli eseridir. Bu, muhakkak ki her zaman için en büyük kitaplardan biridir. Bir münekkidin işaret ettiği gibi, "siyasi hayatın hâdiseleri üzerine bu kadar fazla müşahede hiçbir kimse tarafından, bu kadar küçük bir yere sıkıştırılamamıştır". *The Prince* isimli eser, müstebit bir idare kurmak isteyenler için bir hazinedir. Bu eser XIV. Louis'nin gözbebeği idi. Büyük Frederick'e ise yol göstermişti. Çok iyi izahlı bir nushası ise Waterloo'da Napolyon'un arabasında bulundu. Talleyrand, Metternich-Bismarck tipi devlet adamları daima Machiavelli'nin tavsiyelerini takip etmişlerdir. Mussolini, Machia-

velli'nin kendisinin manevi cediti olduğunu iddia ederdi. Bunlar, ancak Machiavelli'nin tesirinde kalmış pek çok insandan birkaçıdır.

O, Rönesans Floransasında ehemmiyetsiz bir memurdu. Siyaseti sekreter ve elçi olarak doğrudan doğruya müşahade yolu ile öğrendi. Cesare Borgia'ya elçi olarak gönderildi. O Cesare'm siyasi cüret, ihtiyat, zulüm, hile, metanet ve iki yüzlülüğünün imtizacı karşısında büyülenmişti. Machiavelli, *The Prince* adlı eserinde Cesare'm siyasi karakterini idealleştirir ve onu bir gün İtalyayı birleştirebilecek kudrette gösterir. Machiavelli, kitabını resmî vazifesini kaybettikten sonra yazdı. Bu eser, hakiki siyasetten öğrendiklerinin bir hâtırasıdır. Bu kitabında Machiavelli, iktidarın nasıl elde edildiğini, kaybedildiğini, elde tutulduğunu, geliştirildiğini, şekil değiştirdiğini ve insanları itaat etmeğe, dövüşmeğe, hıyanete, ayaklanmağa sevkeden şeyin ne olduğunu tahlil etti. Misal olarak Floransalı Medici'yi, Romalı Borgias'ı ve Fransa kralını alırsak, siyasetin yegâne gayesinin muvaffakiyet olduğunu ilk anlıyan odur. Machiavelli, insan siyasi bir hayvandır ve o şekilde hareket etmelidir, der. Zaruret, ahlâk kaidelerini hüküm altına alır. Bundan dolayı Machiavelli hemen hemen gayri insanî ve hissiz olarak tanınır. Bir hükümdar için dürüst bir hareketin pek pahalı bir lüks olacağına inanırdı. Mütemediyen hilekârlığın namusluluğa galebe çaldığını görmek, onda derin tesirler hasıl etti. Bununla beraber, Machiavelli, hükümetin ahlâka aykırı hareket etmesini talep etmiyor, yalnız, devletin ahlâkla hiçbir alâkası olmadığını ileri sürüyordu. Siyaseti ahlâktan ayırmak istiyordu. O, kuvvetli bir devlete, iyi yetiştirilmiş mümtaz devlet adamlarına harp ve harpçı siyasete itimat ederdi. Bütün bunlar Machiavelli'nin yalnız hâkimiyet siyasetinin babası olarak değil, aynı zamanda askerî ruhun, propaganda tekniğinin ve totaliter devletin de babası olarak vasıflandırılmasına sebep olmuştur. Yazıları bugün ehemmiyetle siyasi prensiplerin realist en güzel ifadesi olarak kabul edilmektedir. İşte bunun için *The Prince* 400 senedenberi en çok satılan kitaplardandır.

Bundan sonra **Adam Smith**'nin 1776 da intişar eden *The Wealth of Nations* isimli eseri gelir. Smith bu eserinde temas ettiği çok girift mevzular ve karışık meselelerle o zamana kadar iş mevzuunda yazılmış en müessir kitabı meydana getirdi. Bu eser onu serbest teşebbüsün hâmisi ve iş adamlarının kahramanı yaptığı gibi, birçokları tarafından da modern kapitalizmin müessisi olarak telâkki edilir. Buckle, *History of Civilization* isimli eserinde Smith'in kitabı için "yaptığı son-

suz tesirler bakımından şimdiye kadar yazılan en mühim kitaptır.” demekle belki de mübalâğa ediyordu. Smith’in doktrinlerine muarız olan Max Lerner dahi şu sözleri söylemekten kendini menedemedi: “Bu kitabın, bugün, içinde yaşadığımız hayatın çehresini değiştirmekte herhangi diğer bir kitap kadar tesiri olmuştur. Smith bu eserine 1750 de başladı, fakat bunu yavaş yavaş geliştirerek 1776 da neşretti. 380 bin kelimelik bu kitap, okunaklı fakat mevzuları biraz karıştı. Tarihten, paraya, vergilere, eğitim meselelerine, Romalıların ziraat usullerine, muasır ekonomik problemler de dahil herşeye temas edilmişti. Esasen kitap devrinin yerleşmiş ekonomik nizamına karşı bir isyandı. Müellifin çiftçilere ve işçilere karşı sempatisi vardı. Bir milletin servetinin altın ve gümüşle ölçülmesine itiraz ve hakiki servetin o milletin istihlâk edeceği malla ölçülmesi fikrini müdafaa ediyordu. İthalât ve ihracat vergileri ihracat masrafları ve “dış ticaret muvazenesi” kontrolünün aleyhinde idi. Mümkün olduğu kadar az bir hükümet mürakabesi ile, serbest rekabet, açık pazar, işçilere yüksek ücret ve bazı buna benzer fikirleri iltizam ediyordu ki bugün biz bunları “yeni kapitalizm” diye sınıflandırabiliriz. Bu eser basıldıktan sonra uzun zaman dünya ölçüsünde bir şöhrete sahip olamadı. Ancak, İngiltere XIX. asırda endüstride yaptığı değişmede, bunun hükümlerini takip ederek bir müddet dünyanın en zengin milleti mertebesine yükseldikten sonra Smith’in şöhreti dünyaya yayıldı.

Listemde Smith’in eseriyle aynı senede basılan, fakat tamamen başka mahiyette olan **Thomas Paine**’nin *Common Sense* isimli eseri de mevcuttur.

İnkılâpçı ve tahrikçi risale muharriri olan Thomas Paine, İngiltere’de doğdu ve 1774 te 37 yaşında iken Amerika’ya gitti. İngiltere’de iken kaptanlık, korsecilik, vergi tahsildarlığı, öğretmenlik, tütüncülük ve bakkallık gibi muhtelif işlerde bulundu. Orada iken çok az yazı yazdı, fakat Amerika’da tamamen gazeteciliğe intisabetti. Amerika’ya gelişinden hemen hemen bir sene sonra, 10 Ocak 1776 da kendi isminin üzerine konulmadığı 47 sahifelik ve iki şilinge satılan *Common Sense* isimli bir broşür neşretti. Bu eserinde derhal istiklâl ilânı için teşviklerde bulunuyordu. Yalnız kolonileri birleştirmekte faydalı olabilecek, Fransız ve İspanyol yardımını sağlayabilecek mahiyette, nazarı dikkati çekici bir siyasi hareket olarak değil, aynı zamanda Amerika’nın dünyaya olan manevi borcunun yerine getirilmesi için bunu istiyordu. Paine, ergeç kolonilerin Britanya’dan ayrılacağında

ısrar ediyor ve bunu “bir kıt’a, bir adaya bağlı kalamaz” şeklinde ifade ediyordu. Bu küçük kitapta Paine, Amerika’nın uhdesine düşen vazifeyi de takdir etmiştir denilebilir. Nitekim devlet hâkimiyetine karşı çok fazla muhalefet edip kuvvetli bir federal ittifadın lüzumu üzerinde ısrar etmesine rağmen siyasi ideolojisi Thomas Jefferson’unkine çok yakındı.

Common Sense’in muvaffakiyeti hayret verici oldu. Üç aydan az bir zaman zarfında 120 bin nüsha satıldı. Bu miktarın sonradan yarım milyon civarına çıkması kolonilerin nüfusuna nispetle büyük bir ye-kûn olmuştur. Temayüz etmiş bir yorumcu olan Crane Brinton’un işaret ettiği gibi, “Common Sense isimli eser yazılmamış olsaydı bile Amerika Birleşik Devletlerinin bağımsız bir millet olacağı aşikârdı. Bitaraf olarak tarihi tetkik eden herkes, ekonomik ve maddi kuvvetler yönünden Common Sense’in bu kuvvetleri insanileştirmek ve toplamakta rolü olduğunu inkâr edemez.”

Listemizde diğer bir Amerikalı, nazarı dikkati çekecek kadar Thomas Paine’e zıd, fakat tesiri bakımından ona benzeyen **Henry Thoreau**’dur. 1845 senesinin yaz mevsiminde seçim vergisini vermediği için tevkif edilmişti. Kölelik sistemine itiraz ediyor ve bunun için de “pasif mukavemet” i bir protesto formülü olarak seçiyordu. Hapiste bir gece kaldı, çünkü vergi, teyzesi tarafından ödenmişti. Hapis olmanın sebeplerini, 1849 da neşredilen “*On the Duty of Civil Disobedience*” isimli denemesinde anlatmıştır. Thoreau, Jefferson’un ifadesi olan “en iyi hükümet hiç hükmetmiyendir” şeklinde ifade etmiştir. Thoreau’nun söylemek istediği şey devletteki fenalıklara icabederse bile bile itaat etmemenin bir vatandaşlık vazifesi olduğu idi. Thoreau, anarşist olmaktan ziyade ferdiyetçi idi. Tezinin esası “insan devlet için değil, devlet insan içindir” idi.

Şimdi kitabın ikinci faslına geldik. Mahatma Gandhi 1893-1914 seneleri arasında Güney Afrikada bulunduğu sıralarda, ırkçılık, emperyalizm ve milliyetçilik problemleri ile karşılaştı. Bu sırada Thoreau’nun *Essay on Civil Disobedience*’ını okudu ve son derece tesirinde kaldı. Bu kitabın verdiği ilham ile Güney Afrikayı yeni bir silâhın tekemmülü için bir tecrübe sahası olarak kullandı. Bu, Britanya İmparatorluğunun ve Güney Afrika hükümetinin kuvvetine karşı bir avuç Hindlinin mücadelesinde şiddet kullanmadan mukavemet gösteren bir silâhtı. Daha sonra Gandhi aynı silâhı Hindistanda İngiltereye karşı kullanmış ve mücadeleye Hindistanın hürriyetini elde etme-

siyle neticelenmişti. Gandhi aynı zamanda, Thoreau'nun sade hayat tarzı ve sanayiın hâkim olmaması fikirlerinin de tesiri altında kalmıştır. Hindistanda şiddet kullanmadan mukavemet remzi olan, çırık tekerleği Gandhi için gerek siyasi ve gerekse hissî ehemmiyeti haizdi.

Hemen hemen Thoreau'dan üç sene sonra **Harriet Beecher Stowe**, *Uncle Tom's Cabin* isimli eseriyle köleliğin amansız düşmanı olarak hücumu geçmiş oldu. Harriet, Kongregeysin kilisesinin papazı olan Lyman Beecher'ın kızıdır. Babası, Cincinnati'ye Lane ilâhiyat mektebinin başı olarak gitmişti.

Harriet orada, İncil profesörü olan Calvin Ellis Stowe ile evlendi. İlâhiyat mektebi, kölelik usulüne muhalif hisler ve bunun kaldırılması fikri ile kaynaşıyordu. Fakat, her halde Harriet'in kölelerle ilk teması Kentucky'de bir çiftliğe yaptığı ziyaretle olmuştur. Orada kölelerin hayatını kulübelerinde görmüştü.

Mrs. Stowe 1850 de New England'a dönüp kaçak esir kanunu üzerinde yaptığı tartışmalarla köleliğe muhalefet hisleri gittikçe şiddetlendi. *Uncle Tom's Cabin* veya *Life Among the Lowly* ismini verdiği bir eser üzerinde çalışmağa başladı. Washington'da intişar eden ve kölelik usulüne muhalif bir gazete olan *National Era*'da 1851-1852 seneleri arasında bu eser bir seri halinde neşredildi. 1852 de de iki cilt halinde toplandı ve kapak resmi olarak bir zenci kulübesi seçildi. Bir haftadan az bir zaman zarfında on bin nusha satıldı. Bu miktar, senenin sonuna kadar 300 bini buldu. İzinsiz olarak İngiltere'de de bu eser basıldı ve birbuçuk milyon satıldığı bildirildi. Derhal birçok dillere tercüme edildi.

Uncle Tom's Cabin'in kahramanı köle bir zencidir. Kentucky'de bir çiftlik sahibi olan efendisi onu New Orleanslı birine satar, oradan da Red River'de pamuk yetiştiren bir çiftçinin yanına köle olarak gider. Tom Amcanın ölümüne sebep olan üçüncü efendisi tarihî bir haindir.

Bu eser, barut fiçisinin fitilini yakan bir kibrit gibi tesir etti. Kitap, muvaffakiyetini tam münasip zamanda intişar etmesine borçludur. Mrs. Stowe samimiyetsizlik ve hakikate aykırı olmak töhmeti altında bırakıldıysa da dahilî harp havasının yatarılmasında şiddetli duyguların uyanmasına yardım etti. Bu eser, kölelik sisteminin mevcudiyetini ispat etti.

Hiç siyasi bir konferans işitmemiş veya herhangi bir mevzuda fikir münakaşası duymamış olan geniş halk kitlelerinin hislerini galeyana getirdi. Katî rakamlar vermek mümkün olmamakla beraber, şu bir hakikattir ki *Uncle Tom*' un intişarındanberi hiçbir Amerikan romanı, diğer dillerdeki romanlar da dahil olmak üzere bu derece fazla bir satış yapamamıştır.

Mrs. Stowe'un kitabının çıkmasına yardım ettiği dahilî harbin bitmesinden biraz sonra Almanya'da dünyayı sarsan bir başka kitap görüldü. 1867 yılında **Karl Marx**' ın *Das Kapital*' inin birinci kısmı basıldı. Diğer kısımları 1885-1894 yılları arasında intişar etti. Sosyal filozof, ihtilâlcî lider, sosyalizmin kurucusu olan Marx, önce akademik kariyer yapmağa karar verdiyse de sonradan gazeteciliğe dönmüştür. Çalıştığı *Rheinische Zeitung*' un kapatılmasından sonra 1844 te Paris'e iktisat tahsiline gitti. Fakat, Fransa'dan sürüldü ve Brüksel'e geldi. Orada 1848 e kadar çalışmalarına devam etti. Kısa bir müddet ihtilâl faaliyeti için Almanya'ya döndü ve oradan 1849 da Londra'ya gitti. Ölüm tarihi olan 1883 yılına kadar İngiltere'de ailesiyle yokluk içinde yaşadı.

1844 te başlayıp yirmi sene devamlı olarak bütün iktisat sahasını kaplıyan mevzularda yazı yazmakla meşgul oldu. Eseri, orijinal şekli ile hiçbir zaman basılmadı. Fakat, Marx daha az şümüllü şekli ile bunu 1867 de bastırdı. *Das Kapital*, Marx'ın XIX. asır İngilteresinde gördüğü kapitalist sisteminin tahlil ve tarifidir. Kitapta öne sürülen başlıca münakaşa mevzuları şunlardır: 1) Dünyadaki ızdırıp ve düzensizliklerin çoğu bazı halk sınıflarının diğer bir sınıf tarafından istismarından meydana gelir. 2) İşçi sınıfı nüfusunun arttırılması, herkesi müstahsil duruma getirecek ve sınıf farkını ortadan kaldıracaktır. 3) İstihsalde şahsi mülkiyetin kaldırılmasıyla hiçbir kimse diğer bir kimseyi istismar edemez duruma düşecektir. *Das Kapital* ekseri komünist edebiyatında olduğu gibi, mânayı muğlâklaştıran ekonomik ve metafizik nazariyelerle doludur. Marx, umumiyetle Sovyet rejiminin fikir babası ve belki de her zaman için değilse bile, geçen asrın en tesirli siyasi iktisatçısı olarak tanınır. Bugün bütün komünistler onu yarı ilâhlaştırmışlardır. Lenin ve Stalin tarafından tefsir edilen Marx'ın doktrinleri onlar için âdeta dinî kuvveti olan bir kitap haline gelmiştir.

Yirmi sene geçtikten biraz sonra kitaplar dünyasında yüksek bir su seviyesi işaretini görüyoruz. Su seviye işareti terimini bilhassa seç-

memdeki gaye, **Admiral Mahan**'ın *The Influence of Sea Power upon History* isimli eserinin denizciliğe ait olmasındandır. Amiral Mahan, Amerika Birleşik Devletleri deniz kuvvetlerinde 27 sene deniz subayı olarak hizmet ettikten sonra, Newport'ta yeni kurulan harp okulunda muharebe usulü ve deniz tarihi mevzularında dersler vermeğe dâvet edildi. 1660-1783 yılları arasındaki deniz tarihini inceliyen bu konferanslar 1890 da bir kitap halinde basıldı. Bu meşhur kitap Mahan'ın derslerinin esasıdır. İlk yüz sahifede kısaca, büyük denizci milletlerin yükseliş ve inkırazını ana hatlarıyla çizerek, bir milletin deniz kuvvetinin esaslı elemanlarını belirtir. Kitabın geri kalan kısmı yukarıda söylenen tarihler arasında politik ve deniz tarihinin birbirleriyle olan münasebetlerini detaylarıyla anlatır.

Kitap derhal Amerika'dan ziyade Avrupa'da tanındı ve o zaman denizciliğin gelişmesine ehemmiyet veren İngiltere, Almanya ve Birleşik Amerika için iyi bir propaganda vasıtası oldu. İkinci Kaiser Wilhelm, kitabı o kadar beğendi ki her Alman harp gemisinde bir nüshasının bulundurulmasını istedi. Britanya da bu eseri "İngilterenin büyüklüğünün mukaddes kitabı" olarak kabul etti. Mahan, gayet yerinde olarak "deniz kuvvetinin ilk filozofu" payesini kazandı. *The Influence of Sea Power* ve sonraki yazıları birçok dillere tercüme edildi. Bu eser en çok Japonya'da büyük hevesle okundu. Diğer bazı şerefli tevcihler meyanında Mahan'a Amerikan Tarih Cemiyetinin başkanlık payesi verilmiştir. Pek az tarihçi, yazılarıyla kendi devirlerinde siyasete ve siyasi anlayışa bu derece geniş tesir yapabilmıştır. Süratle askerî gemileri çoğaltıp bunları derhal teçhiz etmeği teşvik etmekle müellif Birinci Dünya harbinin yolunu açmıştır. Bugün deniz kuvvetleri, hava kuvvetlerine bir dereceye kadar yerini bırakıyorsa da hâlâ Mahan'ın taraftarları pek çoktur. Buna misal olarak Rusya'nın muazzam denizaltı donanmasını gösterebiliriz.

1904 te basılan küçük bir kitabın, *The Geographic Pivot of History*, muharriri olan Sir Halford Mackinder denizde değil, karada üstünlüğü savunmuştur. Mackinder, bir İngiliz Coğrafya mutahassısı idi. Eurasia adını verdiği ve tahminen şimdiki Sovyet Rusya arazisinin bulunduğu yeri kontrol eden kuvvetin, bir gün dünyaya hükmedebileceğini devlet adamlarına ihtar ediyor ve münakaşası şu şekilde nihayete eriyordu: "Doğu Avrupaya hükmeden kuvvet, Orta Asyaya hükmedecek, Orta Asyaya hükmeden, dünya adasına hâkim olacak ve dünya adasına hâkim olan da dünyaya hükmedecektir."

Bu formül Mackinder'in esas coğrafî izahının ifadesidir. Üç kıt'a, Avrupa, Asya ve Afrika dünyanın en büyük toplu merkezî toprak kitle-sini teşkil eder. Okyanuslarla çevrilmiş muazzam bir ada olan bu par-ça karaların yüzde 75 ini teşkil eder. Batı yarım küresi, Avusturalya ve saire, doğu yarım küresinin küçük bir parçasıdır. Mackinder'e göre dünyanın anahtarı kabataslak, Himalâyalardan Kuzey Kutup Ok-yanusuna ve Volgadan Yantçe nehrine kadar uzanan ve doğudan batıya, kuzeyden güneye 2500 millik bir mesafeyi ihata eden saha-dadır. Kara içinde oluşundan dolayı deniz kuvvetlerinin tecavüzün-den masun bulunan bu saha uygun bir şekilde geliştirilerek, askerî bakımdan organize edilirse, bütün dünyaya tesiri olabilecek bir kuv-vetin yeri ve merkezi olabilir.

Mackinder'in teorilerinin tesirleri Hitler'den evvel ve sonraki Almanya'da ve Rusya'da görülmüştür. Nazi Almanyası için yaptığı araştırmalarda ve jeopolitik yazılarında Karl Haushofer, Mackinder'in fikirlerini çok az değiştirerek hazmetmiştir. Hitler de Rusyayı fet-hetmek için hazırladığı plânlarında bu fikirlerin tesiri altında kal-mıştır. Rusya da çoktanberi jeopolitikle ilgilenmekte ve bir jeopolitik enstitüsüne sahip bulunmaktadır. Moskovadaki dünya ekonomi ve siyaset enstitüsü, Amerika Birleşik Devletleri ile Mackinder'in "dünya adası" diye isimlendirdiği ve Rusyanın hâkim olmak istediği bu toprak parçası arasındaki çekişmeyle meşgul olmaktadır.

Listede mantikî olarak en son kitap **Adolf Hitler**'in *Mein Kampf*'ıdır. İlk olarak 1927 de basıldı. Bundan pek hoşlanmamamıza rağmen çok tesirli bir kitap olduğunu teslim etmek gerekir. Hitler alevleyici kitabı 1924-1926 senelerinde 781 sahife içinde yazdı. Bu eser "Me-galomani Anatomisi" diye vasıflandırılıyorsa da milyonlarca insanın siyasi felsefesi olmuştur. Almanya'da yalnız 1939 da 5 milyon nusha satıldı. Bu, âdeta yazılan değil, konuşulan bir kitaptır. Kitabın ilk kıs-mı, 1923 birahane hâdisesinden sonra Landsberg hapishanesinde bu-lunduğu sırada Hitler tarafından kâtibine dikte ettirilmiştir.

Mein Kampf'da esas fikir, tarihin ırk bakımından izahı olan kan ve ırktır. Sami ırkına ve Marxisme düşmanlığı kendisinin ırkçılık teo-rilerinden doğmuştur. Şüphesiz kitabın siyasi ilme yaptığı en mühim yardım, kuvvetin nasıl elde edilebileceğine, yayılabileceğine ve takviye edilebileceğine temas etmesidir. Hitler'e "modern devir propaganda ve teşkilâtının en büyük ustası" denilmiştir. Onun benzerini bulmak için Loyola ve Jesuits'lere kadar geri gitmek lâzımdır. Hitler kendi

propaganda sanatını mükemmelleştirmek için Marksist propaganda tekniğini, Katolik kilisesinin teşkilât ve metodunu, Birinci Dünya Harbinde İngiliz propaganda siyasetini, Freud psikolojisini ve Amerikan reklâm tekniğini tetkik etmiştir. Psikolojik harbin bütün esas kaideleri bu kitapta mevcuttur.

Eserinde Hitler insanları şef ve sürü olarak ikiye ayırıyor. Onun teorisine göre “insanoğlunun ancak çok az bir kısmı faal ve cüretkârdır. ” Geri kalanlar ise korkak ve çekingendirler. Binaenaleyh, insanlar iki büyük gurupa ayrılır: Âzalar ve tâbi olanlar. Tâbi olanlar, ekseriyeti teşkil eder. Âzalar ise kuvvet mücadelesinde hiçbir şeyden yılmıyan insafsız ve disiplinli grupu teşkil eder. Devlete âlet olacak elemanlar yetiştirmek için eğitimde, devlet kontrolü şiddetlendirilmiştir. Hitler’in fikirlerinin kendisi ile beraber ölmemesi dünya için bir bedbahtlıktır. Almanya’da hâlâ pek çok taraftarları mevcuttur. Komünist hükümetler bunlardan son derece faydalanmaktadırlar. Diktatörler ise, bunu kendi fena fikirleri için ilk mühim kaynak olarak belki kullanmağa devam edeceklerdir. İcabettiği zaman düşmanlarımıza karşı kullanmak üzere, demokrat milletlerin bu fikirleri muvaffakiyetle birleştirip anlamaları ve hazırlanmaları lâzımdır.

Bu feveran edici onbeş kitabı tekrar gözden geçiren bir kimse şu sualle karşılaşacaktır: Zaman mı kitabı hazırladı, yoksa bunun tersi mi doğru? Yani kitap tam vaktinde yazıldığı için mi tesirli oldu? Eser, bir başka devirde tesirli olabilir miydi? Yahut, diğer başka bir tarihte yazılabilir miydi? Hemen hemen her misalde, zaman kitabı doğurur neticesinden kaçmak imkânsızdır. Diğer devirlerde aynı mevzuda kitap ya hiç ortaya çıkmamış veya çıkmışsa da pek az nazarı dikkati celbetmiş olmalıdır.

Bunların her birine göre misaller mevcuttur. Machiavelli’nin *The Prince*’i İtalyayı yabancı tecavüzlerden kurtarmak maksadıyla yazılmıştı. Adam Smith, *Wealth of Nations*’ı yazarken İngiltere sınaî ve ticari ekonomisini genişletmek için hazırды. Thomas Pine’in *Common Sense*’i zaten patlamağa hazır olan Amerika ihtilâlinin tetiğini çekti. Aynı şekilde, Harriet Beecher Stowe’un, *Uncle Tom’s Cabin*’i de dahilî harbin çıkmasına sebep oldu. Avrupa sanayiine hâkim olan sıkıntılı ahval ve bilhassa XIX. asrın ortasında İngiliz fabrika sistemi istisna edilecek olursa, Karl Marx’ın *Das Kapital*’i yazması için sebep mevcut olmayacaktı. 1890 dan sonra dünya kuvvetleri arasında bir deniz rekabetinin başlaması Amiral Mahan’ın *Influence of Sea Power*

upon History isimli eserinden mülhemdir. Fakat bu deniz rekabeti ve emperyalist siyaset için bir tazyik zaten mevcuttu. Eğer Birinci Dünya Harbinden sonra Almanya'da bir karışıklık olmasaydı, Adolf Hitler Avusturyalı bir badanacı olarak kalırdı.

Diğer taraftan, için için yanan fitil gibi, ilk neşirlerinden senelerce sonra tesir uyandırmış olanlar da mevcuttur. Bunu izah etmek için Adam Smith'i ve Karl Marx'ı alabiliriz. Bunların kitaplarının ehemmiyeti anlaşıldığı zaman kendileri ölmüştü. Mahatma Gandhi, Hindistanda ve Güney Afrikada passif mukavemet doktrinlerini tatbik ettiği zaman, Thoreau yarım asır evvel ölmüştü. Senelerce evvel Mackinder'in formüle etmiş olduğu teorileri Haushofer'in idaresi altında Alman jeopolitik mektebinin doğuşuna kadar hak ettikleri takdiri kazanamadı. Bunlar, eserlerinin ilk baskılarının hiç talihi olmamasıyla hayal sukutuna uğramış öncü mütefekkirlerdir.

Düşündüğümüz zaman seçilen liste için akla gelen bir sual de şudur: Tesir nasıl ölçülebilir? Evvelce de açıkladığımız gibi gaye, tesirleri müşahhas netice ve fiiliyatlarıyla ölçülebilen kitaplar seçmek olmuştur. Şu demektir ki, bunlar muayyen hâdise silsileleriyle doğrudan doğruya münasebet göstermek zorundadırlar. Ekseriya kitaplar muayyen zamanlarda, küçük bir sahada, meselelere çare bulmak teşebbüsü ile harekete geçiyorlar. Bundan dolayı munasip zamanda ve muayyen bir meseleye ait olarak yazılan bu gibi kitapların tesirleri, büyük dinî, felsefi ve edebî eserlerinkinden çok daha çabuk geçer. Bilhassa, kitapların tesirlerinin şümulü hakkında lehte ve aleyhte karar için en güvenilir delil muasır düşüncenin hissiyatıdır. Eğer bir kitap, şiddetli mukavemeti tahrik ediyor veya aynı derecede kendi görüşüne uygun taraftarlar buluyorsa, halkın düşüncesinde derin tesirler yaptığı âşikârdır. Resmî sansür ve diğer baskı gayretleri de onun kabul edildiğine delildir. Muasır gazeteler, münakaşalı yazılar, tarihçilerin izahları ve biyografik etütler de bu görüşlerin kaynaklarını hazırlar. Bunun büyük imtihanı, müdafaa edilen teoriler, programlar veya fikirlerin ileride kabul edilip edilmeyeceği, beynelmilel hudutları geçip geçemeyeceği, diğer dillere tercüme edilip edilmeyeceği, müritler, tahrikçiler, rakipler toplayıp toplayamayacağı ve nihayet milletlerin ve insanların düşünce ve hayatlarına girip girmeyecekleridir.

Şöhretin garip bir tecellisi olarak muayyen bir fikir veya düşünceyi tasvir etmek için sıfat ve isimler tek bir kökten çoğaltılmışlardır. Böylece, her gün kelime hazinesine Machiavellian, Kopernikan,

Malthusian, Newtonian, Freudian, Darwinism, Marxism ve Hitlerism gibi terimler ilâve edilmektedir. Her biri kendi noktai nazarına dayanarak, bu mevzulardaki eserlerinin orijinal olduğunu iddia etmektedirler.

Listedeki birçok kitapların okunmalarının güç olduğuna dayanarak mantıkî olarak şu sorulabilir: Bu eserler nasıl olur da küçük bir mutahassis zümreden başka kimseler üzerinde tesir uyandırabilirler? Şüphesiz, Kopernik'in, Harvey'in, Newton'un Lâtince yazdığı metinlerini veya Einstein'in diğer dillere tercüme edilmiş olan teorilerini dahi ancak çok az kimse kolaylıkla takip edip anlayabilir. Bir Adam Smith'in veya bir Marx'ın dolambaçlı muhakemelerini, bir Harvey'in, Darwin'in, Freud'ün tefekkürünü zenginleştiren biyolojik zemini ancak iyi yetişmiş bilginler anlayabilir. Buna şu cevap verilebilir: Halkın ekseriyeti fikirlerini ikinci bir vasıta ile edinirler. Bunlar, evvelden hazmedilmiş, süzölmüş kitap, mecmua, gazete şekline konmuş şeylerle dersler, konferanslar, radyo, televizyon ve sinema gibi vasıtalaradır. *Common Sense*, *Uncle Tom's Cabin* ve *Mein Kampf* müstesna, bu 15 kitaptan hiçbiri zamanında çok satış yapamamıştır. Binaenaleyh, mutahassisların izahı ile tesirleri anlaşılmuştur. Gündelik hayata, ekseriyetle halk farkında olmadan bu fikirler tatbik edildi. Meselâ Newton'un mekaniğe ait buluşları veya Einstein'in atom enerjisi ve atom nüvesinin parçalanmasıyla münasebetli teorilerinde olduğu gibi.

Kronolojik olarak gözden geçirilen bu 15 kitabı birbirine bağlayan yegâne nazarı dikkati celbeden şey, verdikleri bilginin devamlı oluşudur. Hakikaten, Hutchins'in de ifade ettiği gibi "büyük bir münasebet", ileriye doğru gidiş vardır. Kopernik, eski Yunan filozoflarından ilham aldı. Newton ise Kopernik, Galile, Kepler gibi büyük insanların omuzlarına dayandı. Onlarsız bir Einstein mevcut olamazdı. Darwin, kendinden evvel gelen biyoloji, coğrafya ve jeoloji bilginlerine borçludur. Tekâmül nazariyesini onların eserleri üzerine bina etmiştir. Felsefi görüşün karşı koymasına rağmen, ilimde tecrübi lâboratuvar araştırmalarına yaklaşma Kopernik ile başladı denebilir. Harvey, Newton, Darwin, Freud gibi büyük halefleri tarafından da geniş şekilde tatbik edildi.

Hürriyet ihtirası uzun zamandanberi insanların fikrini işgal ediyordu; fakat Machiavelli, Adam Smith, Paine, Thoreau ve Stowe'un galeyana getiren müdafaalarıyla ispat edilmiş oldu. Karl Marx klâsik İngiliz iktisatçılara ve bilhassa Adam Smith, Maltüs ve Ri-

cardo'ya yaklaşarak eserini Darwin'in tarzında yapmağa çalıştı. Mahan'ın *Influence of Sea Power upon History*'si hakikatte ikinci derecede bir eserdir. Askerî, bahrî ve diğer tarihçilerin yazılarına kaynak olmakta faydalı olmuştur. Önceleri Mahan'ın çıkardığı neticeler pek kabul edilmemekle beraber, Mackinder ve sonraki jeopolitikler onun fikirlerini tahrik ve teşvik edici bulmuşlardır. Hitler'in *Mein Kampf*'ı, bile bile veya farkında olmadan, Machiavelli, Darwin, Marx, Mahan, Mackinder ve Freud'ün tesirlerinde kalmıştır.

Seçilen kitaplar ve müellifler hakkında daha bazı mütalâalar ileri sürülebilir. Meselâ bir kimsenin kendi memleketi veya dili üzerinde ısrarla durmak temayülünden kaçınılmış mıdır? Belki hayır. Listede dört Amerikalı (Paine, Thoreau, Stowe ve Mahan); beş İngiliz (Harvey, Newton, Smith, Darwin ve Mackinder) vardır. Geriye kalanların içinde üç tane Alman (Marx, Einstein, Hitler); bir İtalyan (Machiavelli), bir Polonyalı (Kopernik) ve bir Avusturyalı (Freud) vardır. Altı Avrupalıdan üçü Musevidir. Eğer listeyi bir Çinli veya bir Fransız yahut bir Rus yapmış olsaydı hiç şüphe yok ki başka istikamete temayül edebilirdi.

Tenkide müsait olan diğer bir nokta da kitabın tarifidir. Kitap nedir? Sadece hacmiyle mi ölçülmelidir? Bu fikir tamamen mânasızdır. Paine'in *Common Sense*'i, Thoreau'nun *Civil Disobedience*'ı, Mackinder'in *Geographic Pivot of History*'i, Einstein'in *Special Theory of Relativity*'si birer broşürden fazla bir şey değillerdi. Son üçü ise ilk defa makale olarak mecmualarda intişar etmiştir. Bunlar, *Principia Mathematica*, *The Wealth of Nations*, *Das Kapital* ve *Mein Kampf* gibi büyük ciltlerle ne kadar tezat teşkil ederler. Voltaire'in dediği gibi, bir milleti coşturan hiçbir zaman büyük kitaplar değildir; daima heyecanla dolu, ihtirasla alevli olan kitaplar en iyi iş görür." Bu iktibas Paine ve Thoreau'ya tatbik edilebilirse de Mackinder ve Einstein'e edilemez. Elimizdeki listede, kitapların hacminin hiç bir ehemmiyeti olmamıştır.

Diğer bir nokta da --ister kısa ister uzun olsun-- yazmak için sarfedilen müddettir. Kopernik devamlı olarak kendisini vermemekle beraber, *De Revolutionibus*'ını meydana getirebilmek için 30 yıldan fazla zaman sarfetmiştir. Kopernik'in bu ilmî eserinin , Newton'un 18 ayda tamamladığı *Principia Mathematica*'sından daha mükemmel olduğunu kim söyleyebilir? Garip bir tesadüfle, Adam Smith, Darwin ve Marx eserlerini hep 17 senede tamamlamışlardır. Diğer taraftan

Machiavelli'nin *Prince*'i altı ayda ve Paine'in *Common Sense*'i ise üç veya dört ayda yazılmıştır.

Yazış süresinin bu kadar değişik olması bir takım faktörlere atfedilebilir. Her birinin değişik şahsiyeti bazı farkların doğmasına sebep oluyor. Kopernik, Newton, Harvey ve Darwin gibi fen adamları ise, buluşları tamamen ispat edilmedikçe ve lâboratuvar tecrübelerine tâbi kılınmadıkça hemen eserlerini bastırmak istemediler. En dikkatli tetkikten sonra dahi, münakaşa ve şiddetli sansür yüzünden neşretmekte tereddüt ettiler. Tam bir mükemmeliyet aradıkları için fen adamları tarafından yapılacak tenkitler, veya tanınmak istememeleri gibi sebeplerden eserlerini bastırmadılar. Smith'in ve Marx'ın eserleri geniş malûmat toplamakta uzun zamana ihtiyaç gösterdiler. Her iki müellif de kitaplarını tekrar tekrar gözden geçirmedikçe bastırmak hevesinde olmadılar. Diğer taraftan Machiavelli, Paine ve Thoreau gibi tez canlı olanların acele verecek haberleri vardı.

Kitabın yazılış müddetiyle beraber birşey daha ilâve edilebilir ki, o da, seçilen on beş müellifin çoğunun tek eserleriyle tanınmış olmalarıdır. Çok azı istisna edilirse, her birinin şöhreti tek bir kitapla olmuş, diğerleri unutulmuştur. Harvey, Newton, Smith, Marx, Stowe, Mahan ve Einstein bazı ilâve kitaplar da yazmışlardı ve çok da verimli idiler. Fakat, mutahassıslar istisna edilirse pek az kimse bu eserlerin ismini söyleyebilir. Paine, Thoreau, Darwin ve Freud bu hükme uymazlar; çünkü onlar listede verilen kitapları kadar meşhur başka eserler de vermişlerdir.

Müelliflerin karakter ve şahsiyetleri için yapılan bazı biyografik ilâveler de daha hususi mahiyette olabilir. Meselâ, evlilik şaheserlerinin yaratılmasında ehemmiyetli bir rol oynar mı? Kopernik bir keşişti. Newton, Smith, Thoreau ve Hitler evli değillerdi. Harvey, Mahan, Mackinder ve Paine evli idiler, fakat çocukları yoktu. Paine'in iki izdivacı da iyi neticelenmemişti. Einstein iki kere evlendi ve iki çocuğa sahiptir. Machiavelli, Darwin, Stove, Marx ve Freud hem eşlerine düşküdüler ve hem de çocukları oldu. Yine, herhangi kimse bu hakikatlerden umumi bir netice çıkarmakta tereddüt edebilir. Bu büyük eserlerin yazarlarında, yaş ve olgunluğun hemen hemen en esaslı unsurlar olabileceği düşünülebilir. Seçilen onbeş kişi üzerinde hakikaten bunun tesiri olmuş mudur? Eserleri ilk basıldığı zaman içlerinde en yaşlısı Kopernik ve en genci Einstein idi. Kopernik 70 ve Einstein 26 yaşlarında bulunuyorlardı. Thoreau ise 30 yaşlarında

idi. Paine ve Hitler 40 ına yaklaşmışlardı. En verimli çağ onlar için 44 ilâ 54 yaşları arasında olmuştur. Machiavelli, Freud, Nevton, Marx, Mahan, Darwin, Harvey ve Smith bu gruba dahildir. Stowe ve Mackinder ise 40 yaşlarında idiler.

Hulâsa, müelliflerin ekserisinde muayyen bazı hususiyetlerin paylaşıldığı göze çarpar. Kitapları yazanlar umumiyetle non-konformist, radikal, müfrit, ihtilâlcî ve tahrikçi idiler. Bu mütalâa fen adamları için uygun olmadığından onlar hariçtir. Eserler ekseriyetle edebî üslûptan uzak, fena yazılmış kitaplardır. Muvaffakiyetlerinin yegâne sırrı, durumun onlara yardım etmesidir. Bu kitaplar, çok heyecan verici mahiyetleriyle cazip görünerek milyonlarca insana haber ilettiler. Tesirleri bazan hayırlı, bazan kötü oldu. Şüphesiz bunların hem iyi ve hem de kötü tesirleri olabilir. Burada maksat, herhalde, kitapların ahlâki değerlerini ölçmek değil, fakat onların dinamik ve tesirli vasıtalar, âletler ve silâhlar olduklarını ispat etmektir.

Çeviren: *Fürüzan Olşen*

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Kütüphanecilik Enstitüsü Asistanı

Not : Prof. Downs'ın bu makalesi Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde verdiği kütüphanecilik açış dersinin Türkçe metnini ihtiva etmektedir.